
ÁLLAMTUDOMÁNYI

MŰHELYTANULMÁNYOK

2018. évi 5. szám

Szmodis Jenő

Lappangó államelmélet Peschka Vilmos jogfilozófiájában

Nemzeti Közszolgálati Egyetem · National University of Public Service
Budapest

ISSN 2498-5627
www.allamtudomany.hu

Lappangó államelmélet Peschka Vilmos jogfilozófiájában

Bevezetés

Az állam- és jogfilozófia művelőinek viszonylag széles körében evidenciának számít egy sajátos összefüggés, annak ellenére, hogy ennek természetét a teoretikus irodalom bővebben nem tárta fel. Kézenfekvőnek, és gyakran módszertani kiindulási alapnak számít tehát annak belátása, hogy egy meghatározott *antropológiai kép* következményekkel jár megalkotójának *társadalomképére* is, azon keresztül pedig az *állammal* (az állam természetével és funkcióival) összefüggő elgondolásaira éppúgy, mint a *joggal* kapcsolatos nézeteire is.² Ennek az összefüggésnek talán éppen a kézenfekvősége, axiomatikus jellege az, ami gyakran szükségtelessé teszi ennek az összefüggésnek bővebb elemzését.³

Ha azonban ez az összefüggés fennáll, azt is feltételeznünk kell, hogy egy állam- vagy jogfilozófia annak ellenére involvál egy antropológiai képet, hogy utóbbiról egyáltalán szót ejtene. Hasonló a helyzet az állammal és a joggal kapcsolatos problémák megközelítésénél is. Egy kifejezetten *államfilozófiának* minősülő szellemi konstrukció következtetni enged megalkotójának – bővebben akár ki sem fejtett – *jogkonceptiójára*, illetve megfordítva, egy meghatározott *jogfilozófia* alapján modellezhető a neki megfelelő *államkonceptió* – még akkor is, ha nem feltétlenül fogadjuk el Kelsennek az állam és a jog azonosításáról szóló nézeteit.⁴

---

¹ Dr. habil. Szmodis Jenő, ÁKK Államelméleti és Kormányzástani Intézet oktatója.

² E gondolatoknak az „alkotmányos ideál”-ra gyakorolt hatásait egy korábbi írásunkban bővebben kifejtettük. Szmodis Jenő: A tartalmi alkotmányosságról. Magyar Közigazgatás 2006. 56. évf. 7. 438-446. Lásd még Jogi Fórum

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/dr_szmodis_jeno-a_tartalmi_alkotmanyossagrol\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/dr_szmodis_jeno-a_tartalmi_alkotmanyossagrol[jogi_forum].pdf)

Letöltés 2018. 02.22.

³ Nem arról van tehát szó, hogy az állam- és jogelmélet vizsgálódásai során teljességgel mellőzné az antropológia tudományának megemlítését, vagy az antropológiai szempontot egyáltalán ne venné tekintetbe kutatásai során, hanem arról, hogy az *antropológiai képtől* egy sajátos *jogkonceptió* megszületésének lehetőségéig vezető *ívet*, mint *sajátos tudati struktúrát* nem teszi elemzés tárgyává. A jogi antropológiai kutatások sajátja tehát általában az, hogy az etnográfiai módszert és szemléletmódot alkalmazva *leíró módon* igyekszik megközelíteni egy kulturális közeg jogi gyakorlatát, joggal kapcsolatos vélekedéseit. Figyelmet fordít a különböző kultúrák jogi szemléletének és gyakorlatának összehasonlítására is, azonban a jogias jelenségeknek az adott kultúrákon belüli mélyebb beágyazottságát, szorosabb kapcsolatát a vallási képzetekhez és az utóbbi által feltáruló emberképhez nem ritkán homályban hagyja. Olyan problematikával foglalkozik tehát, ami a fentebb vázolt összefüggést evidenciaként involválja, éppen ezért mélyebben gyakorta nem elemzi. Vö. H Szilágyi István: A jogi antropológia főbb irányai. Budapest: Szent István Társulat, 2005.

⁴ Kelsen, aki lényegében csupán a jog valóságosságát ismerte el, az államot leginkább csupán a jogtudomány egy fogalmának vélte. Mint írja: „Der Begriff des Staates spielt in der Rechtswissenschaft durchaus die gleiche Rolle wie der Begriff des "Kraft" in der Physik, der Begriff der Seele in Psychologie. (Az állam fogalma a jogtudományban ugyanolyan szerepet játszik, mint az erő fogalma a fizikában, a lélek fogalma a pszichológiában.) Hans Kelsen: Der soziologische und der juristische Staatsbegriff. Tübingen, Mohr, 1922. 206.

Peschka Vilmos életműve alapvetően a *jogfilozófia* és a *polgári jog* elméletének területére esik. Művében tehát az állammal kapcsolatos nézetek kifejezett formában nem vagy csak igen szórványosan, az általánosságok szintjén merülnek fel. A fentebbiek alapján azonban – a tévedés lehetőségének fenntartása mellett is – módunk lehet államkoncepciójára következtetni. Különösen azért is, mert – vállalt marxista szemléletéből következően – fogalmunk lehet emberképéről is. Ez az emberkép egy materialista világnézet része. Olyan emberkép, amelyben az ember *társadalmi* vonatkozásai hangsúlyosak, és amelyben a *munka* – mint sajátos céltételező tevékenység – fogalmának kiemelt jelentősége van éppúgy, mint az ember *racionalis* vonásainak.

Kísérletünk természetesen sokkal inkább vitaindító jellegű, nem rendelkezik tehát olyan aspirációval, hogy a XX. század egyik legjelentősebb magyar jogfilozófusának államkoncepcióját rekonstruálja. Sokkal inkább arról van szó, hogy jelezzük, egy-egy jelentős jogfilozófiát időnként érdemes abból a szempontból is újra szemügyre vennünk, hogy benne egy lappangó államfilozófia körvonalait esetleg megtaláljuk-e.

I. Peschka jogfilozófiai kiindulópontja

Peschka Vilmos a jog természetét illető, árnyalt, sokszínű⁵, ám szerves egészet alkotó elgondolásait számos műben fejtette ki. Nem egy nézete évtizedeken keresztül visszaköszönt munkáiban, ám ezek a gondolatok mindig újabb és újabb jelentéstartalmat nyertek a folyamatos kutatás eredményeként. E visszatérő gondolatok egyike volt a jognak *sajátos visszatükröződés*ként való megragadása. Vizsgálódásunk során megkíséreljük bemutatni Peschka e körben tett legfontosabb megállapításait, utalva egyúttal arra is, hogy ezek milyen módon segítették hozzá Peschkát a jog olyan felfogásának körvonalazásához, amely bár marxista alapokon, de szemben állt nem csupán a kor uralkodó szocialista jogelméleti nézetével, a szocialista normativizmussal⁶, de annak polgári előképével, a jogpozitivizmussal is.

Peschka már első jelentős munkájában, *A jogviszonyelmélet alapvető kérdései*⁷ című kötetében hangsúlyosan foglalkozik a visszatükröződés problematikájával, azonban ekkor a

---

Kelsen azonban nem szembesül azzal az ellentmondással, hogy analógiája vagy hasonlata egy olyan szemléletet sugall, amelyben realitása a fizikának, mint olyannak, illetve a pszichológiának mint olyannak van, ám nem az erőnek és a léleknek.

⁵ E sokszínűsége igencsak rávilágít, hogy Peschka azon kevés magyar jogfilozófus egyike, ha nem épp a legjelentősebbike, aki képes volt saját szűkebb szakterületén, a jogfilozófián kívül is komoly hatást kifejteni. Vö. Vékás Lajos: Új irányok a magyar magánjogtudományban. Magyar Tudomány 2007/12. 1563-1566.

⁶ Különös figyelmet érdemel, hogy Peschka a normativizmust illető első kritikai észrevételeit még e tanfénykorában, az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején tette meg. Böven azt megelőzően tehát, hogy Szabó Imre 1978-as munkájában a Visinszkij-féle elgondolást kemény bírálatban részesítette. Amint Szabó akkor írta: „Nem túlzás az az állítás, hogy a marxista-leninista állam- és jogelmélet az utóbbi évtizedekben megállt a Visinszkij-féle normativizmusnál, ami – ebben a szocialista formájában is – az újkantianizmusnak egyfajta továbbélése. Ezen a ponton az elméletnek végre túl kell jutnia, még ha ezáltal nehezebbé is válik majd a jog lényegének a megértése. Egyszóval és röviden, a normativizmus uralmának a szocialista jogelméletben véget kell vetni. Szabó Imre: A jog és elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 32-33.

⁷ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960. Ennek alapját Peschka 1958-as kandidátusi értekezése képezte, Peschka pedig – a korszak kifejezésével – Szabó Imrénél volt „aspiráns volt a kandidátúrára” (mai kifejezéssel Peschka témavezetője Szabó Imre volt). Így aztán különösen figyelemreméltó, hogy Peschka gondolatai már ekkor polemikus viszonyban álltak a korszak hivatalosnak tekinthető álláspontjával, és az azt képviselő Szabó Imre nézeteivel. Peschka úttörő szerepére

jelenséget – a témaválasztásból következően – elsősorban a jogviszonyok oldaláról igyekszik megvilágítani. E korai művében kiemelten a *termelési viszonyoknak a jogviszonyokban való tükröződése* kerül előtérbe.⁸ Már ebben a munkájában is megjelenik azonban az a nézete, hogy a visszatükröződés a legtávolabbról sem jelent valaminő mechanikus jelenséget⁹, hanem sokkal inkább olyan folyamatot, amely az emberi és társadalmi lét sajátosságaiából adódóan bizonyos mértékű autonómiát élvez.¹⁰ Ezek a nézetei ekkor még elsősorban a szocialista normativizmus¹¹ Visinszkij nyomán körvonalazódó „jogviszony=jogilag szabályozott társadalmi viszony” tételével¹², illetve az e tételben rejlő szemlélet vulgármaterializmusával

---

jellemző, hogy évtizedekkel később, a hetvenes években is egyfajta unikális jelenség volt a magyar jogbölcseletben. Mentorával, Szabó Imrével ellentétben Peschka bártan hivatkozott Lukács nézeteire. Amint Nagy J. Endre írja a Lukács recepciót illetően: „Lukács azonban gyanús volt, mert tagja volt az első Nagy Imre kormányának. Mellesleg a Jogtudományi Intézetben még a '70-es években sem illett leírni Lukács nevét. Ez alól csak Peschka Vilmos volt kivétel. A Lukácsra való hivatkozás tehát Szabó Imrének veszélyes lett volna.” Szabó Imre – avagy: az absztrakt normativizmus. Tolle Lege I. évf. 1. szám 2011. 8. old. 25. lj.

http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/nagy_j_endre-szabo_imre.pdf

⁸ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 89-91.

⁹ Ennek úttörő voltára igencsak jellemző, hogy a marxista visszatükröződési koncepció komolyabb, alaposabb korrekciós kísérleteire Peschka művein kívül jobbra csak a szocialistának nevezett rendszer vége felé került sor. Szilágyi Péter például azt hangsúlyozza, hogy a jog jelenségének esetében voltaképpen nem ismeretelméleti értelemben vett visszatükröződésről van szó, e megszorítással igyekezve kiküszöbölni a „visszatükröződés” terminusa által kifejezett meglehetősen mechanisztikus felfogásból adódó nehézségeket. Péter Szilágyi: Zur theoretischen Grundlegung der Rechtspolitik der Gesetzgebung. In Peter Koller (Hrsg.), Csaba Varga (Hrsg.), Ota Weinberger (Hrsg.): Theoretische Grundlagen der Rechtspolitik. Ungarisch-österreichisches Symposium der IVR 1990. Archive für Rechts- und Sozialphilosophie. Beiheft 54, 1990, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1992. 104-110.

¹⁰ Függetlenül tehát attól, hogy Peschka későbbi munkáiban (különösen az 1988-as *A jog sajátosságában*) bőven hivatkozta Lukács 1976-ban kiadott „*Ontológiá*”-ját, alighanem önmaga is belátta a tudat autonómiájának jelentőségét. Más kérdés, hogy ama későbbi műben, *A jog sajátosságában* többszörösen is érezhető Lukács hatása. A címválasztáson túl, mely egyértelmű utalás Lukács művére, Az esztétikum sajátosságára, megfigyelhető, hogy Peschka ahhoz hasonlóan hozza kapcsolatba az ontológiai aspektust a visszatükröződéssel, amiként azt Lukácsnál is látjuk. (Vö. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról. II. Magvető Kiadó, Budapest, 1976. 65.) A léttől függő, attól részben meghatározott tudat viszonylagos önállóságára vonatkozó peschikai nézetek mindenesetre jóval megelőzték Lukács késői művében kifejtett azon gondolatait, amelyek a tudat és a lét „paradoxiális” (függőséget és önállóságot egyaránt implikáló) kapcsolatára utalnak. (Lukács i.m. 60.) Lukácsnak azonban az esztétikai megfontolásai kimutathatóan és közvetlenül hatottak Peschkára. A lukácsi „esztétikai egyneműsítés” kategóriája vezette el Peschkát a „jogi egyneműsítés” elgondolásáig. Vö. Peschka Vilmos: *Jog és jogfilozófia*” Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. Lásd különösen *A jogtudomány és a joggyakorlat* c. részt (215-234.p.). Hogy mindez végső soron a jogdogmatikához való visszakanyarodást, az ahhoz való közelítést jelenti, ám más terminológia alatt, erre Pokol Béla hívta fel a figyelmet. Vö. Pokol Béla: A magyar jogelmélet állapotáról. Magyar Tudomány XXXVII. (1992) 11. sz. 1325-1334; Pokol Béla: A jog elmélete. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001., különösen 359-360. Lukács Ontológiája és a visszatükröződésről kifejtett gondolatai persze inspirálóan hatottak, vagy épp igazolásként tűntek fel más jogfilozófusok műveiben is. Vö. Varga Csaba: A jog helye Lukács György világképében. Magvető, Budapest, 1981., különösen 221.; Varga Csaba: A jog mint folyamat. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 267-268.

¹¹ A szocialista normativizmus szellemi közegének és általában a marxizmus jogelméletének plasztikus leírását illetve jellemzését adja többek között Varga Csaba: A jog mint folyamat. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 21-41. Kifejezetten a hazai viszonyokkal összefüggésben lásd még Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa. Adalékok a szocialista normativizmus ideológiakritikájához. Jogelméleti szemle 2003/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/szilagyi16.html>; Szabadfalvi József: Viszony az elődökhöz. A marxista jogfilozófia reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról. Világosság, XLV. évf. (2004) 4. sz. 5-21.

¹² Visinszkij a jogviszonnyal szemben a jogi norma jelentőségét hangsúlyozta. Mint Peschka írja: „A jogviszony problémájának Visinszkij jogelméleti koncepciójában ilyen háttérbe szorulása a szovjet jogviszonytan megsápadásához vezetett, azt eredményezte, hogy a szovjet jogelmélet művelői által a jogviszonnyal írt csekély számú tanulmány és cikk a kérdés megoldásában az elért eredményeknél nem tudott tovább jutni. Az általánossá vált meghatározás az volt, hogy a jogviszony jogilag meghatározott társadalmi viszony, ezt a tételt a szokásos

folytatott polémiájával összefüggésben sejlenek fel. Természetesen vitatta Sztucska és Pasukanisz korábbi koncepcióját is, amely a jogviszonyokat voltaképp a gazdasági viszonyok egy aspektusának tekintette.¹³

Mint írja, „Sztucska és Pasukanisz a marxizmus alapvető tanításait vulgárisan értelmezve, abszolutizálják, eltúlozzák a materiális, a gazdasági oldal jelentőségét, nem fogják fel helyesen a marxista tükrözési elméletet, s így nem képesek a jogviszony fő kérdéseinek helyes megoldását adni.”¹⁴ Vagy, ahogy a két szerzőről még korábban írja: „A gazdasági tényezők szerepét annyira eltúlozták, hogy végül a jogviszony náluk egybeesik a termelési viszonyokkal.”¹⁵ Peschka, aki gondolkodásának és személyiségének árnyaltsága okán igyekezett kellő távolságot tartani minden lehangoló egyoldalúságtól és leegyszerűsítő kísérellettől, már ebben a művében is kifejezésre juttatja azt a nézetét, hogy amennyiben a jogviszony fogalmát túlzottan közelítjük a reális, konkrét társadalmi viszonyok jelenségeihez, akkor éppen e fogalom lényege, szabályozó jellege, a realitástól különböző természete vész el. Kritikája persze kiterjedt más irányú leegyszerűsítésekre is. Mint fogalmazott: „Teljesen tarthatatlanok azok a természetjogi és észjogi koncepciók, amelyek az alanyi jogot nem csak a jogviszonnyal, hanem a tárgyi joggal szemben is elsődlegesnek tekintik (...)”.¹⁶

Peschka vitatkozik Visinszkij túlzottan a normákra összpontosító koncepciójával is¹⁷, majd Sz. F. Kecsekjan¹⁸, N. G. Alexandrov¹⁹ és A. A. Piontkovszkij²⁰ nézeteit ismertetve – lényegében egyetértően – leszögezi: „Helytelen a jogviszonynak az a meghatározása, hogy a jogviszony jogilag szabályozott társadalmi viszony, mert ez a megfogalmazás nem fejezi ki elég pontosan a jogviszony felépítményi jellegét, sőt tévedésekre ad okot. A jogi felépítmény tehát nemcsak jogszabályok rendszeréből, hanem az ezek alapján létrejött jogviszonyok

---

marxi és lenini idézetekkel illusztrálták, érintették a jogviszony ideológiai, akarati viszony jellegét, de a mélyebb elemzés e különben igen fontos kérdésekben elmaradt.” Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 52.

¹³ Amint Peschka Sztucska nézeteit összefoglalja: „a gazdasági viszonyok, amennyiben azok ugyanakkor jogiak is lehetnek, három jogi formával rendelkeznek. Van egy konkrét forma: a jogviszony és két absztrakt forma: a törvény és a jogtudat.” Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 43. Peschka művében finom distinkciókat is tesz Sztucska és Pasukanisz némileg eltérő álláspontja között, ám ezek ismertetése meghaladná e tanulmány kereteit. A hazai irodalomban a gazdasági szféra és az állami irányítás szerepéről a mai realitások kontextusában lásd még Lentner Csaba: Az állam gazdaságsszervező- és szabályozó tevékenysége, annak eszközei: Gazdaságpolitikai célképzés és tervezés. In: Imre Miklós, Kovács Éva Margit, Lentner Csaba, Mikó Zoltán, Boros Anita, Kristó Katalin: Közigazgatási szakvizsga: Gazdasági igazgatás. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2015. pp. 49-57. ; Lentner Csaba: Rendszerváltás és pénzügypolitika. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005.; Lentner Csaba: A gazdasági válság hatása a globális, uniós és hazai szabályozási környezetre. In: Auer Ádám, Papp Tekla (szerk.): A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban: Interdiszciplináris és jogösszehasonlító elemzés. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2016. pp. 45-84.

¹⁴ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 57.

¹⁵ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 46.

¹⁶ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 16.

¹⁷ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 48-52.

¹⁸ Sz. F. Kecsekjan: Normü prava i pravootnosenija. (A jogszabályok és a jogviszonyok.) Szovetszkoe goszudarsztvo i pravo 1955/2, 23–32., különösen 24. Vö. Peschka i.m. 55. és 199.

¹⁹ N. G. Alexandrov: A törvényesség és a jog a szovjet társadalomban. Moszkva, Goszjurizdat, 1955. Vö. Peschka i.m. 55. és 197.

²⁰ A. A. Piontkovszkij: Az általános állam- és jogelmélet néhány kérdése. Cikkgyűjtemény 1956. 3.; A. A. Piontkovszkij: A szovjet jogtudomány néhány kérdése. Izvestia, 1957. március 1. A. A. Piontkovszkij: Az objektív és a szubjektív jog összefüggésének kérdéséhez. Szovetszkoe Goszudarsztvo i Pravo 1958, 5. Vö. Peschka i.m. 55. és 200.

összességéből is áll.”²¹ Peschka – hogy a jogviszony jelenségében rejlő *konkrétságot* és *megvalósulást igénylő jelleget* egyszerre és kellően pontosan ragadja meg – a jogviszonyt végül is *ideológiai társadalmi viszonyként* határozza meg. Ennek magyarázataként megjegyzi: „A jogviszony ideológiai társadalmi viszony jellege abban fejeződik ki, hogy a jogviszony tudatos, akarati viszony, azaz kialakulása előtt az emberek akaratán, tehát tudati jelenségen megy keresztül.”²²

II. A tudat jelentősége Peschka jogfilozófiájában

Peschka jogfilozófiája szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy mind a jogviszonyok, mind pedig a jogszabályok vonatkozásában kellő súllyal vette tekintetbe e jelenségeknek nem csupán ideológiai, akarati, de ezzel szoros összefüggésben *tudati* vonatkozásait is. Marxista gondolkodóként természetesen nem vitatta a jognak „mint sajátos felépítménynek” a termelési, gazdasági viszonyokhoz fűződő szoros kapcsolatát, azonban mindig hangsúlyozta ennek a kapcsolatnak egyfelől a *kölcsönös, dialektikus* jellegét, másfelől mindig figyelemmel volt arra a mozzanatra, hogy e kapcsolat nem jöhet létre kizárólag a dologi világban, hanem e kapcsolat létrejöttében és mikéntjének alakulásában az *emberi tudat* aktív és alkotó szerepet játszik. Gondolkodásának ez az árnyaltsága emelte a marxista gondolkodók jelentős része fölé, és adott jogfilozófiájának olyan jelleget, amely kapcsolódási pontokat hozhatott létre az ún. idealista törekvések felé is.

Peschka fél évtizeddel későbbi, *Jogforrás és jogalkotás* című alapvető fontosságú munkájában a jog társadalmi jellege, társadalmi viszonyoktól való meghatározottsága mellett ugyancsak hangsúlyozta a jog visszatükröződési természetét.²³ Peschka azonban e körben is elkerüli mindazokat a korszellemből következő csábításokat, amelyek a jog tudati visszatükröződése kapcsán egy mechanisztikus társadalom- és joginterpretációra vezethetnek. Peschka számára ugyanis a tudati szféra minden gazdasági, materiális meghatározottsága mellett is viszonylagos autonómiával és sajátos teremtő aktivitással jelenik meg.²⁴ Már ebben a munkájában is megjelenik az a fontos és eretnekgyanús²⁵ gondolata, hogy, az osztályakarát

²¹ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 55.

²² Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. 66.

²³ Peschka Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1965. 290-343.

²⁴ Különösen ez a mozzanat teremtett közös platformot nyugati vitapartnereivel. Vö. Alois Troller Peschkát illető méltatásával. Alois Troller: *Erkenntnistheoretische Parallele von Widerspiegelungstheorie und Phänomenologie im Praktischen Rechtsdenken*. In: *Zeitgenössische Rechtskonzeptionen*. Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden, 1983. 51-65., különösen 59. Peschkának a kortárs jogelméleti törekvésekhez való viszonyát általában is a nyitottság jellemezte. Ez különösen *A modern jogfilozófia alapproblémái* című munkájában (Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1972.) érhető tetten, amelyben például hasznosította Wróblewski és Opalek ideológiamentes koncepcióit is. Vö. Visegrády Antal: *A lengyel jogelmélet hatása a magyar elméleti jogi gondolkodásra*. Európai Jog 2016. I. 10-15.

²⁵ Peschka pályakezdésének korszakáról jellemző képet ad Révész Béla: *A politikai hatalom jogászkepe az ötvenes években*. In: Gellén Klára, Görög Márta: (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016. 513-523. A tanulmány ismerteti többek között a Réczei László igazságügyminiszter-helyettes vezetésével, 1957 és 1959 között működő, a jogászértelmiség helyzetét feltérképező bizottság jelentését, melyet az MSZMP Tudományos és Kulturális Osztályának továbbítottak. Ez külön kitér az Akadémia Jogtudományi Intézetének állapotaira is. Amint a jelentés az intézeti munkatársak szocialista tudatosságával összefüggésben leszögezi, „nem tudják hol kezdődik a revizionizmus, vagy a szektás dogmatizmus”, illetve egyéb bíráló észrevétele mellett nacionalizmusként bélyegzi meg a régi magyar jogintézmények feldicsérését. Révész i. m. 520.

és az államakarat nem pusztán tartalom és forma kapcsolatban áll egymással, hanem a jogalkotás folyamatában az állam önálló entitása és saját érdeke révén az államakarat el is idegenedik a primer osztályakaratától.²⁶ Mindez persze szoros összefüggésben áll Peschka visszatükröződési koncepciójával, amely nélkülöz minden mechanikus vonást, és nem csekély mértékben hangsúlyozza a „visszatükröző” – Ludwig von Bertalanffy kifejezésével – autonóm aktivitását.²⁷

A jog sajátossága című 1988-as monográfiájában külön fejezetet szán a jogi visszatükröződés sajátossága bemutatásának. A mű e harmadik fejezete túl azon, hogy utal korábbi kutatási eredményekre, és számos új aspektussal gazdagítja a téma megközelítését, a kérdés tárgyalását a probléma alapjainál kezdi. Előjáróban leszögezi, „hogy a visszatükröződésnek nemcsak az objektív valóság megismerését jelentő tudati folyamatot tekintjük, hanem valamennyi ideológiai formát és objektivációt, amelyben az emberi tudat a valóságot elméletileg és gyakorlatilag feldolgozza.”²⁸ A jogot tehát, mint sajátos ideológiai természetű jelenséget, szükségképpen visszatükröződési jellegű mozzanatnak tekintette. Olyannak azonban, amely a valóság visszatükrözése során lényegi elemeket kiemel, másokat figyelmen kívül hagy. Mint írja „a jog szelektál az objektív valóság tényei, eseményei, körülményei, viszonyai között, s azokat helyezi a jogi szabályozás és rendezés figyelmének előterébe, amelyeknek megragadásával, jogi kifejezéseik tulajdonképpeni feladatát és rendeltetését optimálisan betöltheti.”²⁹ E rendeltetés pedig nem más, mint „a konfliktusok, érdekütközések tompítása és feloldása.”³⁰

III. A jog mint sajátos komplexum Peschka felfogásában

Peschka ezen a helyen is hangsúlyozza, hogy a jogot „komplexus”-nak³¹, tehát *normákból* és *jogviszonyokból* egyaránt álló jelenséghalmaznak, komplexumnak, összetettségnek tekinti, s így jogi visszatükröződés egyszerre jelenti a normák és a jogviszonyok valóságot visszatükröző vonatkozásait.³² Természetesen nincs szó arról, hogy a *jogviszonyok* visszatükrözési mozzanatai önállóak volnának, hiszen azok szoros kapcsolatban állnak a *normák* hasonló aspektusaival. Érthető tehát, hogy Peschka a továbbiakban a *normák* valóságot visszatükröző oldalával foglalkozik részletesebben, és a jogviszonyoknak ezt a visszatükrözési aspektusát nem fejti ki bővebben. Peschka precizitására mindenesetre jellemző, hogy hangsúlyozni tartotta szükségesnek, hogy a jogi komplexum jogviszonyoszférája – mint a normaszférából jogi tények útján keletkező külön régió – maga is rendelkezik a valóság-visszatükrözés jellegével, sajátosságával.

²⁶ Peschka: Jogforrás és jogalkotás. 424-425.

²⁷ Ludwig von Bertalanffy: „...ám az emberről semmit sem tudunk...” Robot, Man and Minds. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1991.

²⁸ Peschka Vilmos: A jog sajátossága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 70.

²⁹ Peschka: A jog sajátossága. 71.

³⁰ Ugyanott.

³¹ Peschka a komplexus kifejezéssel követte Eörsi István Lukács-fordításának terminológiáját.

³² Peschka: A jog sajátossága. 72.

IV. A különosság filozófiai kategóriájának szerepe a peschikai jogfilozófiában

Fejtegetései során nagy jelentőséget kap az *egyediség*, a *különosság* és az *általánosság* kategóriája. Peschka megkülönbözteti továbbá a jogi norma *tárgyi tartalmát* valamint *értéktartalmát*, és ezeket egyúttal az egyediség, a különosság és az általánosság nézőpontrendszer alapján igyekszik megközelíteni. Karl Larenz nyomán figyelmeztet arra a paradox jellegű veszélyforrásra, hogy amennyiben a jogalkotó „túl sokat” szabályoz, nevezetesen kazuisztikába téved, akkor „túl keveset” szabályoz, tudniillik, szükségképpen idéz elő joghézagokat.³³ Hegel nyomán utal arra, hogy a különös közvetíteni képes az egyedi és az általános között. Persze nem mulasztja el hangsúlyozni azt sem, hogy e kategóriák *viszonyokat* kifejező fogalmak, így az, ami különös egy relációban, lehet általános egy másik viszonylatban. Ez a viszonylagosság természetesen igaz lehet mindarra, amit egy jelenség leírásakor általánosként, vagy egyediként határozunk meg.

Peschka a jogi norma természetének, sajátosságának egy lényegi vonásaként állapítja meg *különösségét*. Ez közelebbről azt jelenti, hogy a jogi norma tárgyi tartalma mindig valahol az általánosság és az egyediség végpontjai közt helyezkedik el. Mint írja „A jogi norma tárgyi tartalmát a különosság síkján hol az egyedi, hol inkább az általános közelében határozza meg, amelynek sokféle oka és indoka lehet, mint megismerési, jogrendszerbeli, a jogi szabályozás módszeréből adódó, ideológiai, politikai, stb.”³⁴ Részletesen tárgyalja azokat a veszélyeket, amelyek a tárgyi tartalom *túlzottan általános*, vagy éppen ellenkezőleg, *túlzottan egyedi* meghatározásából adódhatnak.

E szélsőségek ugyanis a jogalkalmazás – így a jog megvalósulása, funkciójának betöltése, végső soron normatív léte – oldaláról vethetnek fel nehézségeket. A túlzottan általános tartalom-meghatározás kétségessé teheti, hogy a jog normatív szférája találkozik-e egyáltalán a tények világával. Amint Peschka fogalmaz, ilyenkor „rendkívül problematikusá válik a konkrét jogesetek jelenségvilága és az ezekből absztrahált jogszabályi tartalom általánossága között a konkrét kapcsolat megteremtése.”³⁵ Kérdés persze, hogy ilyen esetben beszélhetünk-e egyáltalán *jogesetekről*, hiszen amikor az *esetek* éppen a *normával* való kapcsolata problematikus, felmerül a gyanú, hogy valójában nem jogesetről, tehát jogi szempontból *nem releváns* esetről van szó. Peschka a túlzottan általános tartalom-meghatározásnak rámutat egy másik lehetséges, éppen ellenkező előjelű következményére is. Arra nevezetesen, hogy a túlzottan általános tartalmú szabályozás adott esetben a jogalkotó szándékával ellentétben terjed ki bizonyos esetekre.³⁶

³³ Peschka: A jog sajátossága. 75. Vö. Karl Larenz: Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Springer, Berlin – Göttingen – Heidelberg, 1960. 187.; Larenz jogdogmatikájáról és „értékelő jogtudományáról” egyébként kiváló összefoglalást ad Pokol Béla: A jog szerkezete. Gondolat Könyvkiadó – Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1991. 107-111. A jogdogmatika jelentőségének hazai újrafelfedezése szempontjából fontos még Karácsony András: Jogfilozófia és társadalomelmélet. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft. 2000, 119-125. Kifejezetten a hazai büntetőjogi dogmatika vonatkozásában lásd még Balogh Elemér: A magyar büntető anyagi jog dogmatikatörténetének kezdetei. Jogtudományi Közöny 52 évf. 11. sz. 1997. 469-484.

³⁴ Peschka: A jog sajátossága. 80.

³⁵ Peschka: A jog sajátossága. 89.

³⁶ Ugyanott. E probléma egy konkrét kérdés, a közérdek fogalmának meghatározatlanságával összefüggésben kerül elő Sajó András egy írásában, amely – igen stílszerűen – a 70 éves Peschka Vilmost köszöntő tanulmánykötetben jelent meg. Sajó András: A közérdek-fogalom (Értelemadási kísérlet). In Lamm Vanda (szerk.): Van és legyen a jogban, Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára. KJK-MTA Jogtudományi Intézete, Budapest, 1999. 239-268. Lásd különösen 266.

Más írásunkban³⁷ utaltunk arra, hogy a két esetkör nemcsak következményeit illetően lehet eltérő, de természetét tekintve is. Az utóbbi esetkör ugyanis tipikus példája a *kodifikációs pontatlanságnak*, amit a jogalkotó aztán optimális esetben törvényi kivételek bevezetésével, vagy a norma újrafogalmazásával igyekezhet korrigálni. Az első esetkör azonban, amennyiben nem kifejezetten kodifikációs hibáról van szó, nagyban emlékeztet a *kodifikált jogelvek* normacsoportjára. Azon jogelvekre, amelyek önmagukban nem képesek jogviszonyokat létrehozni, módosítani, vagy megszüntetni, azonban kihatnak a már meglévő jogviszonyokból eredő jogok gyakorlásának, kötelezettségek teljesítésének *módjára*.

Peschka rámutat arra is, hogy a túlzottan az egyedi közelében lévő tartalom-meghatározás – szoros összefüggésben a túlzott kazuisztika joghézagokat előidéző jellegével – szükségképpen veti fel annak veszélyét, hogy a norma *alkalmazhatatlan* lesz olyan egyedi esetekre, amelyeket pedig a jogalkotó a szabályozás körébe kívánt vonni.³⁸ Hangsúlyozza, hogy az egyediség a jognak sokkal inkább a jogviszonyok által alkotott szféráját jellemzi, mintsem a normák szféráját.³⁹

A jogi norma tárgyi tartalmának különösségéről írott gondolatokhoz képest lényegesen problematikusabbnak tűnik mindaz, amit Peschka a jogi norma *értéktartalmának* különösségéről állapított meg. Amint leszögezi, „A különösség kategóriája ugyanis nem csak a jogszabály tárgyi, hanem ún. értéktartalmát is uralja.”⁴⁰ Az nyilvánvaló, hogy a norma tárgyi tartalmát olyan rendelkezések töltik ki, amelyek konkrétabbak például az egyes jogelvekben foglalt rendelkezéseknél, azonban általánosabbak azon konkrét magatartási szabályoknál, amelyeket egy konkrét jogviszonyban a feleknek tanúsítaniuk kell. E *köztességben* ragadható meg a jogi norma *különössége*, közvetítő szerepe az általános jogelvek és a jogviszonyokban tanúsítandó magatartási szabályok között. Ez a különösség azt jelenti, hogy a norma bizonyos *specifikumokat* tartalmaz (például a követendő magatartás meghatározását) egyes jogelvek tartalmához képest, azonban nem tartalmaz (mert nem is tartalmazhat) minden konkrét elemet az adott jogviszonyban követendő magatartásra nézve.

Peschka a jogszabály tárgyi tartalmával összefüggésben tökéletesen helyesen hivatkozik Hegelnek *A logika tudománya* című munkájára. E vonatkozásban kifogástalanul utal az általánosság, a különösség és az egyediség kategóriáira. A norma tárgyi tartalma ugyanis valóban *különös* kifejezése lehet valami általánosnak, s a jogviszonyban tanúsítandó (tanúsítható) magatartás valóban lehet *egyedi* megnyilvánulási módja ama különösnek, amit a norma tárgyi tartalma jelent. Fontos azonban hangsúlyoznunk azt, hogy Hegel *A logika tudománya* című munkájában *nem általában* beszél az általánosságról, a különösségről és az egyediségről. Az általános és a különös kategóriáit kifejezetten a *fogalom* vonatkozásában említi. Ennek megfelelően ír művében „Az általános fogalom”-ról⁴¹, „A különös fogalom”-ról⁴², továbbá megemlékezik „Az egyedi”-ről⁴³.

³⁷ Szmodis Jenő: A jogelvek néhány jogelméleti kérdéséről. Jogtudományi Közlöny. LXX. 4. 2015. április 206-217. különösen 216-217.

³⁸ Peschka: A jog sajátossága. 75.

³⁹ Peschka: A jog sajátossága. 76.

⁴⁰ Peschka: A jog sajátossága. 81.

⁴¹ Georg Friedrich Hegel: A logika tudománya II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 209-213.

⁴² Hegel: A logika tudománya II. 213-225.

⁴³ Hegel: A logika tudománya II. 225-229.

Az egyest a különöstől és az általánostól meghatározottságának foka különbözteti meg. A meghatározottság foka, mely kellően *specifikálja* vagy – a (lényegi) meghatározottságok gyér számú elemének figyelembevételével – *általánosítja* a dolgról alkotott fogalmat. Ebből persze az is következik, hogy az egyedi rendelkezik mindazzal a meghatározottsággal, mint a róla alkotott különös és általános fogalom. A különös és az általános fogalom azonban *nem rendelkezhet olyan meghatározottsággal*, amely az egyesben nem fekszik benne.

Lássuk azonban most azt, hogy Peschka mit ért a norma *értéktartalmának* különössége alatt. A problémát exponáló lakonikus tömörségű fejtegetéseit követően maga is felteszi a kérdést: „Miben áll a jogi norma értéktartalmának *különössége*?”⁴⁴ Lényegében a *rész-egész* kapcsolata⁴⁵ alapján igyekszik megalkotni a jogi norma értéktartalmának különösségére vonatkozó teóriáját, abból kiindulva, hogy az egész *vélhetően* általánosabb az öt alkotó részeknél. Érvelésében Marxra hivatkozva hangsúlyozza: „Hegel nyomán Marx részletesen kifejtette és megvilágította az osztálynak – s ez a társadalom egyes csoportjairól, rétegeiről is elmondható –, a társadalomban uralkodó osztálynak az egyén és a társadalom mint totalitás között közbenső, közvetítő helyet elfoglaló különösségét.”⁴⁶ Ebből vonja le Peschka azt a következtetést, hogy „Az a tartalom, ami a jogi normákban az uralkodó osztály (réteg, csoport) különös érdekei szempontjából értékelve alakul ki, egyúttal maga is különös jellegű.”⁴⁷ Mindehhez hozzáfűzi: „Az értékmérő különössége meghatározza a jogi normák értéktartalmának különösségét. Ebben áll a jogi normák értéktartalmának különössége.”⁴⁸

Marx tehát az osztályt *különös* kategóriaként határozta meg. Marx önkényessége egyértelmű, hiszen az egyesről (jelen esetben az *egyénről*) alkotott különös és általános fogalom valójában nem foglalja magában *több egyes* létét, míg az osztály illetve a társadalom fogalma ezt (ti. több egyén létét) eleve feltételezi. Marx figyelmen kívül hagyja, hogy a *különös* és az *általános* a *meghatározottság fokában* tér el az egyestől, nem pedig abban a vonatkozásban, hogy az egyest *egyediségében*, vagy pedig valamely szempont szerinti *sokaságában* gondoljuk-e el. Marx tehát a rész-egész viszonyt önkényesen azonosította az egyes-különös-általános viszonyával, s így egy entitást (az osztályt) egy másik egyik entitás (az egyén) különös kategóriájának minősítette.

Peschka nem érzékeli, de legalábbis nem érzékelteti a marxi gondolat Hegelt torzító jellegét, hanem annak nyomán leszögezi: „Az uralkodó osztálynak, rétegnek, csoportnak ez a társadalmi különössége azáltal, hogy a jogi normák tartalmát érintő értékelési folyamatban értékmérőként funkcionál, a jogi norma tartalmának társadalmi különösséget kölcsönöz.”⁴⁹ Itt tehát Peschka már nem is a norma *értéktartalmának különösségéről*, hanem *társadalmi különösségéről* ír, nem explikálva, de nyilván sejtve, hogy Marxra hagyatkozva a *logikai különösség* helyett vezette be a *társadalmi különösség* meglehetősen paradox kategóriáját. A szóhasználat tehát igencsak arra utal, hogy Peschka – megsejtve a marxi gondolatmenet

⁴⁴ Peschka: A jog sajátossága. 82.

⁴⁵ Megjegyzendő, hogy Hegel az egész és a részek viszonyát mint ún. lényeges viszonyt külön tárgyalja, ezzel is megkülönböztetve e relációt az egyes-különös-általános viszonyától. Hegel: A logika tudománya II. 122-126.

⁴⁶ Peschka: A jog sajátossága. 84.

⁴⁷ ugyanott

⁴⁸ ugyanott

⁴⁹ Peschka: A jog sajátossága. 84.

anomáliáiból adódó következményeket – ezen a ponton szükségét érezte a terminológiai finomításnak.⁵⁰

Mindez nem változtat azon, hogy az *egyes*, továbbá az arról alkotott *különös* és *általános* fogalom egymással a meghatározottság mértéke szerinti *logikai kapcsolatban* állnak, azonban a különös és az általános fogalom nem hordozhat magában novumot az egyes jelenségéhez képest. Márpedig az osztály és a társadalom fogalmai nem csekély novumot tartalmaznak az egyénhez viszonyítva, így az egyénnek az *osztály* éppúgy nem lehet a *különös*, mint a *társadalom* az általános fogalma.

V. A különösség sajátos értelmezése Peschka szemléletében

Peschka hangsúlyozza, hogy a jogi norma nem kizárólag az uralkodó osztály, hanem „gyakorta többé-kevésbé a társadalomban élő más osztályok, rétegek és csoportok érdekeinek is megfelelnek.”⁵¹ Nem vitatva tehát a társadalmi kompromisszumok lehetőségét, úgy véli azonban, hogy „Ami itt a jogi normák értéktartalmának különösségére mutat, az, hogy ez a jogszabályi tartalom sem meghatározott egyedi, individuális, sem a társadalmi általános

---

⁵⁰ Az itt vázolt problematika szoros kapcsolatban áll egyébként az osztályakat értelmezésének kérdésével. Peschka az osztályakat az egyes egyének akaratával, azok tudattartalmaival, pszichikus akcióival hozza összefüggésbe, míg Szotáczy Mihály – bírálva ezt koncepciót – az jogban is kifejeződő osztályakat az osztályérdekekből magyarázza. Álláspontja szerint a peschka megközelítés az osztályakat meghatározását kiszolgáltatná a tömegek mindenkor hangulatának, míg az osztályakat meghatározó osztályérdek konstans tényező. (Vö. Peschka Vilmos: Jogforrás és jogalkotás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 362-409.; Szotáczy Mihály: A jog lényege. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 123-134.) Szilágyi Péter helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy Peschka felfogása demokratikusabb, mint Szotáczyé, mely utóbbi (nem véletlenül) nem sok szó veszteget arra, hogy kit illet meg az osztályérdek meghatározásának joga. (Lásd Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa. Ideológiai kritikai adalékok. Világosság 2004/4. 23-33. Különösen 29-30.) Szilágyi ettől függetlenül Szotáczy álláspontját filozófiailag megalapozottabbnak tartja, arra való hivatkozással, hogy Peschka az osztályakat „individuális akaratok mennyiségi kérdéseként közelíti meg”. (Szilágyi i. m. 29.) Szilágyi szerint „a mérték meghatározása problematikus” (Szilágyi i. m. 30). Tehát az osztályakat tartalmának empirikus igazolhatósága vethet fel kérdéseket, hiszen bajosan meghatározható, hogy valamely osztályakat a társadalom hány tagjának tudatában jelenik meg ténylegesen. Szilágyi leszögezi: „Ha ugyanis következtetések vagyunk az akarat pszichológiai természetének elutasításában, akkor az akarat metafora: politikai jelenségre utal, s így általánosságának kritériuma sem lehet más, mint bizonyos közös érdekek általánosságának történő megfelelés. Ez volt Szotáczy felfogása. Ez a megoldás filozófiailag következetesebb, mint a pszichológiai akaraton alapuló értelmezés, de azzal a következménnyel jár, hogy tetszés szerinti jogszabályok természetjogias apologetikájára használható föl, mondván, hogy azok felelnek [mármint a jogszabályok] meg az általános érdekeknek és a termelési viszonyoknak.” (Szilágyi i. m. 29.) Szilágyi megkülönbözteti továbbá az osztályakat általánosságának tartalmi és formai oldalát. Álláspontja szerint, ha az osztályakat csak *tartalmilag* tekintjük általánosnak, ez „filozófiailag elfogadható, ugyanakkor alkalmas bármiféle politikai önkény igazolására”. (Szilágyi i. m. 30.) Rámutat egyúttal arra is, hogy ha az osztályakat *formailag is* általánosnak fogjuk fel, ez vagy a „népszellem szocialista változatát” feltételezi (ami a materialista marxista filozófiával összeegyeztethetetlen), vagy e felfogás a mérték meghatározásának problémájával találja magát szembe. (Szilágyi i. m. ugyanott.) Szilágyi egyébként e vitát a szocialista akaratelmélet terméketlenségének illusztrálására mutatta be. (Szilágyi i. m. 29.) Valóban sajnálható, hogy Szilágyi e vita lefolytatásakor pályáját épp csupán megkezdte, így szellemes okfejtésével a résztvevők nem, vagy idejében nem ismerkedhettek meg. E vita során is szembe tűnik azonban az *általánosság* és *különösség* fogalmainak sajátos szerepe, olykor következtetlennek tűnő felbukkanása, illetve keveredése, továbbá – az *eggyessel* együtt – e kategóriáknak a rész-egész viszonyával való – filozófiai szempontból megkérdőjelezhető – kapcsolatba hozása. Némi iróniával azt mondhatjuk, hogy az eset távolról sem volt *egyes* egyedi, hanem e korban meglehetősen *általános*. A tartós tisztázatlanság pedig – tekintettel a korszak hosszára is – felettébb *különös*.

⁵¹ Peschka: A jog sajátossága. 84.

érdekét, akaratát fejezi ki, hanem mindenkor a társadalom egy meghatározott uralkodó osztályának, rétegének, csoportjának az érdekét és akaratát.”⁵²

Be kell azonban látnunk, hogy az osztályérdek éppúgy nem tekinthető a társadalmi érdek és az egyéni érdek között fekvő különös kategóriának, mint ahogyan több mint problematikus az *érdek* fogalmából átlépni az *érték* fogalmába, és a különösnek tekintett *osztályérdeket* a jogi norma különös *értéktartalmával* azonosítani. Természetesen lehet és van is a jogi normának értéktartalma, annak *különössége* azonban csak valamely *általánosabb* érték és valamely *konkrét, értéktartalmú kellés* relációjában, nem pedig egymással küzdő osztályok kontextusában értelmezhető. A kártérítés szabályának *reparációt* előíró rendelkezése így például különös megnyilvánulási formája lehet egy humánus jogrend *kölcsönösséget* előíró jogelvének és értékének, míg ez a különösség általánosabbnak minősül a kártérítési jogviszonyban konkrétan tanúsítandó *magatartáshoz* képest. A reparáció mint a szabály különös értéktartalma egyúttal jól elhatárolható a jogi norma különös tárgyi tartalmától. A tárgyi tartalom ugyanis már nem „értéket” (példánknál maradván: nem általában véve reparációt) ír elő, hanem annál konkrétabb magatartási formákat (például hasonló dolog adását, pénzbeli kártérítést). Mindebből egyúttal az is látható, a norma értéktartalma némileg *általánosabb*, mint a jogi norma tárgyi tartalma, ugyanis ez az értéktartalom az, ami a kapcsolatot létrehozza valamely általánosabb jogelv és a jogi norma tárgyi tartalma között.

Peschka marxista ihletésű jogi visszatükröződési elméletét illető kritikai észrevételeink mellett is hangsúlyoznunk szükséges, hogy e teória több ponton is hatékony ellensúlyát képezte a szocialista normativizmusnak. Peschka ugyanis azáltal, hogy azt hangsúlyozta, hogy a normaalkotás sajátos, tudati visszatükröződés eredménye, egyúttal azt is mondta, hogy a visszatükrözött társadalmi valóság nem hagyható egészen figyelmen kívül a jogrendszer kiépítése és fejlesztése során.⁵³ A társadalom objektív törvényszerűségeinek messzemenő figyelembevételére ösztönzött, s ez a felfogás idegen mind a következetes jogpozitivizmustól, mind pedig a totalitárius rendszerek jogi nihilizmust súroló praxisától. Külön figyelmet érdemel finom distinkciója a jogi norma *tárgyi és értéktartalma* között, mely önmagában is alkalmas arra, hogy a jog feltárása során a figyelmet ráirányítsa a jogi értéktanra.⁵⁴ Nem utolsó sorban a *tudati* realitás és aktivitás szerepét hangsúlyozta egy olyan korban, amelyben a legfőbb értéknek nyilvánított, valójában azonban kiszolgáltatottá tett ember mélyebb realitására kevés figyelem jutott.

VI. A peschkai jogfilozófia néhány lehetséges államfilozófiai következménye

A fentiek alapján talán valamelyest körvonalazódik Peshka antropológiai képe, ami meghatározta jogfilozófiáját, s ami a bővebben ki nem fejtett államfilozófiáját is meghatározhatta. Szemléletében az ember alapvetően közösségi, szociális lény.

---

⁵² Peschka: A jog sajátossága. 84. Az osztálynak az egyén és a társadalom egésze között elfoglalt sajátos helyzete kétségtelenül valaminő köztességet jelenít meg. Tény az is, hogy a különösség maga is egyfajta köztesség. Helytelen azonban azt feltételezni, hogy mindaz, ami *köztes*, az egyúttal *különös* is.

⁵³ Vö. Prugberger Tamás: Szintézis vagy rendszer, avagy mindkettő. Adalékok Peschka Vilmos jogfilozófiai munkásságának értékeléséhez. Állam- és Jogtudomány. 1994/ 1-2. 197-206.o.

⁵⁴ Peschka egyúttal azon kevés hazai jogfilozófus közé tartozott, aki a jog idő-vonatkozásainak fontosságát is felismerte. Peschka Vilmos: A jogszabály visszaható érvényessége. In Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999. 17-23.

Magatartását személyes érdekein túl sajátos osztályérdekei is meghatározzák, ám képes a célszerű és ésszerű együttműködésre. Felfogásában az ember tehát alapvetően racionális lényként tűnik fel, ám a racionalitás túldimenzionálásának lehetőségét kellőképpen fékezi nála az embernek közösségi, erkölcsi lényként való elképzelése. Mindaz, amit Peschka a tudat szerepéről írt, azt mutatja, hogy szemléletében az ember a külvilágra reflektáló ember, olyan lény, akinek döntéseit és cselekvéseit bizonyos mértékű autonóm aktivitás is jellemzi.

Az osztályérdekek állami akarattá történő transzformálódásának leírásakor érhető talán legjobban tetten a peschikai jogfilozófia államelméleti vonatkozása. Az általa különösnek tekintett osztályakaratok általános állami akarattá formálódása, joggá válási folyamata Peschka szemléletében sajátos *generalizálódást* jelent. Érdekek összebékítését és fogalmi szintű általánosítását is, oly módon, hogy e folyamatban megjelennek az államnak, mint sajátos, a társadalomtól többé-kevésbé elkülönült entitásnak az érdekei is. Peschka marxista alapállása és jogfilozófiájának természete éppúgy, mint Kelsen jogfilozófiáját illető kritikai megjegyzései egyaránt jelenti a jog és az állam azonosságát valló kelsen gondolat elvetését. Nála az állam cselekvő, tehát nagyon is létező entitás. Olyan jelenvalóság, ami csupán részben nyilvánul meg a jogi aktusok által. A peschikai szemléletben az állam jogalkotó és jogszolgáltató cselekvései az állami cselekvéseknek csupán egy részét, sajátos, jól látható és tapasztalható *kimenetét* jelentik. E kimenetek azonban nem valósulhatnak meg azon érdekeket összehangoló és generalizáló tevékenységek nélkül, amelyek nem egészükben esnek a jog szabályozása alá. E tevékenységek sokkal inkább az állam sajátos *funkciójából*, mintsem jogi kötelezettségeiből adódnak.

E funkciók lényegüket tekintve *politikaiak*, még akkor is, ha e cselekvések politikai jellegét Peschka nem hangsúlyozta, s még akkor is, ha az egypártrendszer valóságának keretei között arra sem adódott lehetőség, hogy élesen elhatárolódjon a szocialista állam általános politikai és szakpolitikai funkciói, tevékenységei közötti különbség.⁵⁵ A terminológiai kérdésektől függetlenül is jól látható azonban, hogy Peschka az államot lényegében politikai jelenvalóságnak fogta fel, és felfogása ennyiben valószínűleg összefüggésbe hozható a német államelmélet Max Weber és Carl Schmitt nevével fémjelezhető, az állam politikai jellegét el nem vitató irányzatához.

És ezen a ponton rá kell mutatnunk arra is, hogy Peschka sajátos jogfilozófiája – mindenféle marxista alapállás és hivatkozás ellenére – jelentős különbséget mutat a marxizmus ún. klasszikusainak gondolataihoz képest. Peschka ugyanis – szemben az állam és a jog elhalását valló marxista nézetekkel – nem csupán fontos és a társadalomban *tartósan* jelenlévő szabályozónak fogta fel a jogot (s így voltaképp az államot is), sőt mindezt kiegészítette a bírói jogképzés szerepének elismerésével is. Mindez élesen szemben állt azzal, amit Marx *A gothai program kritikájában* kifejtett, nevezetesen, hogy az államiság gyökere, a polgári társadalom el fog halni, s ez szükségképpen maga után vonja magának az államnak az elhalását.⁵⁶ Amint ezt később Lenin interpretálta: „Marx szerint a proletariátusnak csak elhaló államra van szüksége, azaz olyan államra, mely úgy van berendezve, hogy azonnal kezdjen

---

⁵⁵ A közpolitikák helyi vonatkozásai pedig végképp figyelmen kívül maradtak a túlközpontosított pártállam viszonyai között. Vö. Kaiser Tamás: Közpolitikák a helyi kormányzásban. In: Kaiser Tamás (szerk.): Helyi közpolitika. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2015. 55-106.

⁵⁶ Marx Károly—Friedrich Engels: A gothai program kritikája, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975, 23.

elhalni, s hogy okvetlenül el is kell halnia.”⁵⁷ Peschka esetében tehát nem pusztán arról van szó (bár kétség kívül, arról is), hogy a marxizmusnak a polemikusabb, nyugati nyelvezetét beszélte. Peschka – akarva-akaratlanul – ezt a nyugati marxizmust valamelyest a német államfilozófia klasszikusainak ama államkoncepciójához is közelítette, amelyben az állam nem akkor „jó”, ha elhal, hanem akkor, ha politikai entitásként hatékony módon képes a cselekvésre.

---

⁵⁷ V. I. Lenin: Állam és forradalom, Magyar Helikon, Budapest, 1971. 34.